IQRO JURNALI , IQRO JOURNAL, ИКРО ЖУРНАЛИ
ISSN:2181-4341| wordlyknowledge.uz/index.php/iqro
Volume 21 Issue 2 May 2026

ЎЗБЕКИСТОН ТИЖОРАТ БАНКЛАРИДА РИСК-МЕНЕЖМЕНТ АМАЛИЁТИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ

Эргашева Сурайё Шавкатжон қизи
Ўзбекистон Республикаси
Банк-молия академияси магистранти
surayyo9600@icloud.com
https://doi.org/10.5281/zenodo.20131361

Аннотация. Мазкур мақолада Ўзбекистон тижорат банкларида риск-менежмент амалиётининг ҳозирги ҳолати ва уни такомиллаштириш масалалари таҳлил қилинган. Банк тизимида кредит, ликвидлик, операцион ва бозор рискларини самарали бошқаришнинг аҳамияти ёритилган. Шунингдек, Basel стандартлари асосида рискларни бошқариш тизимини модернизация қилиш зарурати асослаб берилган. Тадқиқот натижаларига кўра, риск-менежментни рақамлаштириш, замонавий аналитик воситаларни жорий этиш ва ички назоратни кучайтириш орқали тижорат банкларининг молиявий барқарорлигини ошириш мумкин.
Калит сўзлар: риск-менежмент, тижорат банклари, кредит риски, ликвидлик риски, операцион риск, Basel стандартлари, молиявий барқарорлик, рақамлаштириш.

Abstract. This article examines the current state of risk management practices in commercial banks of Uzbekistan and proposes directions for their improvement. Particular attention is paid to credit, liquidity, operational and market risks. The paper substantiates the necessity of modernizing risk management systems on the basis of Basel standards. The study shows that the digitalization of risk management, the use of modern analytical tools and the strengthening of internal control can contribute to greater financial stability of commercial banks.
Keywords: risk management, commercial banks, credit risk, liquidity risk, operational risk, Basel standards, financial stability, digitalization.

Кириш

Сўнгги йилларда Ўзбекистон банк тизимида кенг кўламли ислоҳотлар амалга оширилмоқда. Банк секторини либераллаштириш, молиявий барқарорликни мустаҳкамлаш, корпоратив бошқарувни такомиллаштириш ва халқаро стандартларга мослашиш устувор вазифалар сифатида белгиланган. 2020–2025 йилларга мўлжалланган банк тизимини ислоҳ қилиш стратегиясида тижорат банкларида рискларни самарали бошқариш ва рақамли трансформацияни жадаллаштириш асосий йўналишлардан бири сифатида қайд этилган.

Айни пайтда тижорат банклари активлари ҳажмининг ўсиши, кредит портфелининг кенгайиши ва халқаро молия бозорларига интеграциянинг чуқурлашуви риск-менежмент тизимига бўлган талабни янада кучайтирмоқда. Айниқса, кредит рисклари улушининг ортиши, айрим банкларда ликвидликни бошқариш муаммолари ҳамда рақамлаштириш фонида операцион рискларнинг кўпайиши банкларда замонавий риск бошқаруви механизмларини шакллантириш зарурлигини кўрсатмоқда.

Шу боис, Ўзбекистон тижорат банкларида риск-менежмент амалиётини таҳлил қилиш, унинг мавжуд муаммоларини аниқлаш ва илмий асосланган таклифлар ишлаб чиқиш долзарб аҳамият касб этади.

Адабиётлар шарҳи

Замонавий иқтисодий адабиётларда риск-менежмент банк молиявий барқарорлигининг асосий шарти сифатида баҳоланади. Basel Committee on Banking

Supervision томонидан ишлаб чиқилган Basel II ва Basel III стандартларида кредит, бозор ва операцион рискларни аниқлаш, баҳолаш ва мониторинг қилишнинг комплекс ёндашуви асослаб берилган. Ушбу ёндашувга кўра, банкларда рискларни бошқариш капитал етарлилиги, ликвидлик ва ички назорат тизими билан узвий боғлиқ ҳолда ташкил этилиши лозим.

Халқаро тажриба шуни кўрсатадики, риск-менежмент тизими ривожланган банкларда активлар сифати юқори, муаммоли кредитлар улуши эса нисбатан паст бўлади. Илмий тадқиқотларда муаммоли кредитлар даражаси банк активлари сифатининг муҳим индикатори сифатида қаралади. Ривожланаётган мамлакатларда мазкур кўрсаткичнинг юқорироқ бўлиши рискларни бошқариш механизмларини такомиллаштириш зарурлигини англатади.

Маҳаллий тадқиқотлар ва расмий маълумотлар ҳам Ўзбекистон банк тизимида риск-менежментни кучайтиришга эҳтиёж юқори эканини кўрсатмоқда. Хусусан, кредит портфелининг ўсиши, муаммоли кредитлар улушининг ортиши ва ташқи ресурсларга боғлиқлик ликвидлик ҳамда кредит рискларини чуқурроқ таҳлил қилишни талаб этмоқда. Шу билан бирга, fintech, sun’iy intellekt ва big data каби замонавий ечимлар рискларни олдиндан аниқлаш ва тезкор баҳолаш имкониятини кенгайтирмоқда.

Демак, мавжуд илмий ёндашувлар ва амалий кузатувлар Ўзбекистон тижорат банкларида риск-менежмент тизимини такомиллаштириш фақат молиявий барқарорликни ошириш эмас, балки банк секторининг рақобатбардошлиги ва халқаро молия бозорларига интеграциясини таъминлаш учун ҳам муҳимлигини кўрсатади.

Таҳлил ва натижалар

Сўнгги йилларда Ўзбекистон банк тизимида активлар ҳажми ва кредит портфели ўсиб бормоқда. Банк активларининг ЯИМга нисбатан улуши ошиши банк секторининг иқтисодиётдаги ўрни мустаҳкамланаётганини англатади. Кредитлаш ҳажмининг кенгайиши иқтисодий фаолликни қўллаб-қувватлаётган бўлса-да, бу ҳолат кредит рискларининг ҳам ортишига сабаб бўлмоқда. Айниқса, муаммоли кредитлар улушининг 2020 йилдаги тахминан 2,1 фоиздан 2024 йилда 5–6 фоизгача ўсиши рискларни баҳолаш ва мониторинг қилиш тизимида ҳали ечимини кутаётган масалалар борлигини кўрсатади.

Ликвидлик кўрсаткичлари аксарият банкларда меъёрий талаблардан юқори даражада сақланиб қолмоқда. LCR кўрсаткичининг 120 фоиздан юқори бўлиши банкларнинг қисқа муддатли мажбуриятларини бажариш имконияти етарли эканини англатади. Шу билан бирга, айрим банкларда ташқи молиявий ресурсларга қарамликнинг сақланиб қолаётгани халқаро молия бозорларидаги ўзгаришларга нисбатан сезувчанликни оширмоқда. Капитал етарлилиги кўрсаткичининг ўртача 16–18 фоиз атрофида бўлиши эса банк тизимининг умумий молиявий барқарорлигини таъминлаётган ижобий омил ҳисобланади.

Банк хизматларининг рақамлаштирилиши ҳам ижобий, ҳам салбий жиҳатларни намоён қилмоқда. Бир томондан, рақамли хизматлар улушининг ўсиши банк операциялари тезлиги ва қулайлигини оширмоқда. Иккинчи томондан, бу жараён операцион ва киберхавфсизлик рискларини кучайтирмоқда. Шу сабабли, тижорат банкларида риск-менежментни фақат молиявий рисклар билан чекламасдан, ахборот хавфсизлиги ва технологик рискларни ҳам қамраб оладиган интеграциялашган тизим сифатида шакллантириш талаб этилади.

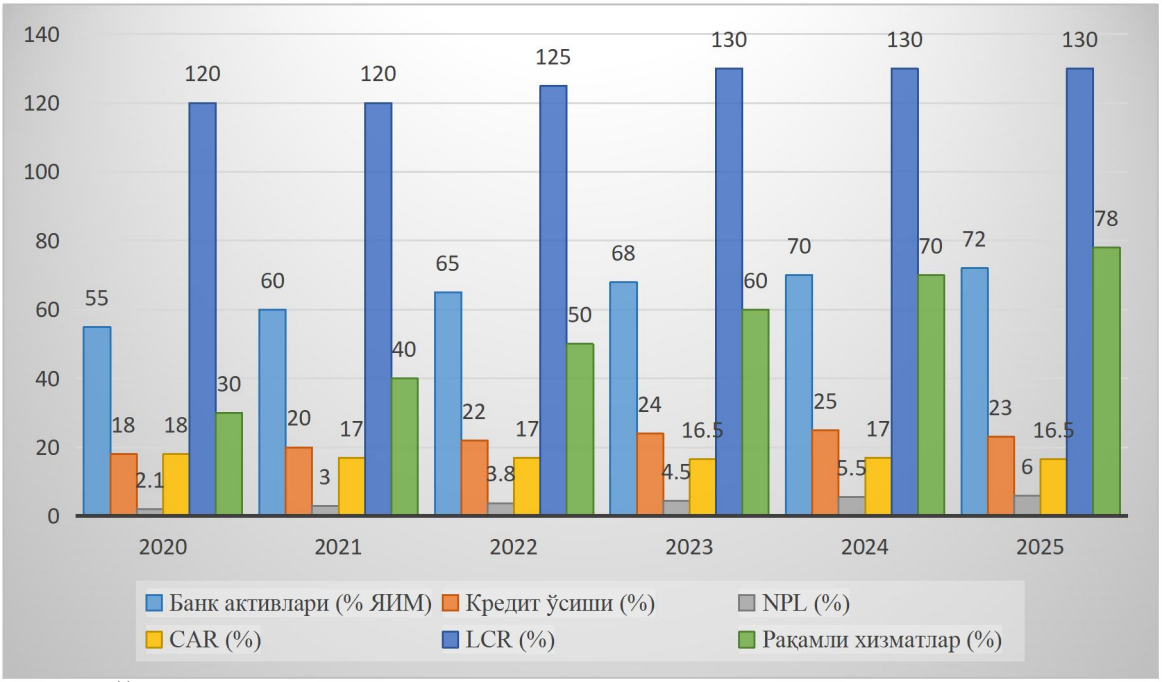
Қуйидаги жадвал риск кўрсаткичларининг умумий динамикасини ифодалайди:

1-жадвал. Ўзбекистон тижорат банкларида риск кўрсаткичлари таҳлили (2020–2025 йиллар)

Кўрсаткичлар	2020	2021	2022	2023	2024	2025
Банк активлари (ЯИМга нисбатан, %)	~55	~60	~65	~68	~70	~72
Кредит портфели ўсиши (%)	~18	~20	~22	~24	~25	~22–24
Муаммоли кредитлар (NPL, %)	~2.1	~3.0	~3.8	~4.5	~5–6	~5–7
Капитал етарлилиги (CAR, %)	~18	~17	~17	~16.5	~16–18	~16–17
Ликвидлик кўрсаткичи (LCR, %)	>120	>120	>125	>130	>130	>130
Депозитлар ўсиши (%)	~20	~18	~22	~25	~24	~20–22
Рақамли хизматлар улуши (%)	~30	~40	~50	~60	~70	~75–80

Манба: Ўзбекистон Республикаси Марказий банки расмий ҳисоботлари, банк тизими статистик маълумотлари ва муаллиф ишланмаси асосида тузилган..

Жадвал маълумотлари банк активлари, кредит портфели ва депозитлар ўсиши билан бир қаторда, муаммоли кредитлар улуши ҳам ортиб бораётганини кўрсатади. Бу ҳолат банк тизимида ўсиш жараёнлари билан бирга рискларни бошқариш сифатига талаб ҳам кучаяётганини англатади. Капитал ва ликвидлик кўрсаткичларининг меъёрдан юқори экани ижобий ҳолат бўлса-да, кредит рисклари ва операцион рискларнинг кучайиши риск-менежмент тизимини янада такомиллаштириш зарурлигини кўрсатади.

1-расм. Ўзбекистон тижорат банкларида риск кўрсаткичлари динамикаси (2020–2025 йиллар)

Манба: Ўзбекистон Республикаси Марказий банки расмий ҳисоботлари, банк тизими статистик маълумотлари ва муаллиф ишланмаси асосида тузилган.

Мазкур диаграммада 2020–2025 йиллар давомида Ўзбекистон тижорат банклари фаолиятидаги асосий риск кўрсаткичлари, жумладан, банк активларининг ЯИМга нисбатан улуши, кредит портфели ўсиши, муаммоли кредитлар даражаси, капитал етарлилиги, ликвидлик кўрсаткичи ва рақамли хизматлар улушининг ўзгариш динамикаси акс эттирилган. Таҳлил натижалари шуни кўрсатадики, банк активлари ва кредит портфели ҳажмининг йилма-йил ўсиши банк секторининг иқтисодиётдаги роли ортиб бораётганини билдиради. Шу билан бирга, муаммоли кредитлар улушининг ўсиши кредит рисклари кучайиб бораётганидан далолат беради. Капитал етарлилиги ва ликвидлик кўрсаткичларининг меъёрий даражадан юқори сақланиши банк тизимининг молиявий барқарорлигини таъминлаётган муҳим омил ҳисобланади. Рақамли хизматлар улушининг кескин ўсиши эса банк тизимида рақамли трансформация жараёнлари жадаллашаётганини кўрсатади, аммо бу ҳолат операцион ва киберхавфсизлик рискларининг ҳам ортишига олиб келиши мумкин. 2025 йил кўрсаткичлари мавжуд тенденциялар асосида прогноз шаклида келтирилган.

Хулоса

Ўтказилган таҳлиллар шуни кўрсатдики, Ўзбекистон тижорат банкларида риск-менежмент тизими сўнгги йилларда муайян даражада ривожланди. Банк активлари, кредитлаш ҳажми ва рақамли хизматлар улушининг ўсиши банк тизимининг иқтисодиётдаги ролини кучайтирди. Шу билан бирга, муаммоли кредитлар улушининг ортиши, айрим банкларда ташқи ресурсларга қарамлик ва рақамлаштириш билан боғлиқ янги рискларнинг пайдо бўлиши рискларни бошқариш тизимини янада такомиллаштириш зарурлигини кўрсатмоқда.

Фикримизча, Ўзбекистон тижорат банкларида риск-менежмент амалиётини такомиллаштириш учун қуйидаги чора-тадбирларни амалга ошириш мақсадга мувофиқ:

биринчидан, кредит рискларини баҳолашда суний интеллект ва big data асосидаги скоринг моделларини кенг жорий этиш;

иккинчидан, муаммоли кредитларни камайтириш мақсадида early warning system механизмларини амалиётга татбиқ этиш;

учинчидан, ликвидлик рискларини бошқаришда Basel III талабларига тўлиқ мослашиш ва узоқ муддатли ресурс базасини кенгайтириш;

тўртинчидан, операцион ва киберхавфсизлик рискларини пасайтириш учун замонавий IT-инфратузилма ва ички аудит тизимини кучайтириш;

бешинчидан, банкларда мустақил риск-менежмент бўлинмалари фаолиятини мустаҳкамлаш ва корпоратив бошқарув тамойилларини чуқур жорий этиш;

олтинчидан, банк ходимлари малакасини ошириш ва халқаро тажрибани кенг ўрганиш;

еттинчидан, рискларни реал вақт режимида мониторинг қилиш ва прогнозлаш имкониятларини кенгайтириш.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Марказий банки. Банк тизими тўғрисида йиллик ҳисобот. – Тошкент, 2024.
2. Ўзбекистон Республикаси Марказий банки. Пул-кредит сиёсати шарҳи. – Тошкент, 2023.
3. International Monetary Fund. Republic of Uzbekistan: Financial System Stability Assessment. – Washington, D.C., 2023.
4. World Bank. Uzbekistan Financial Sector Overview. – Washington, D.C., 2024.
5. Basel Committee on Banking Supervision. Basel III: Finalising post-crisis reforms. – Basel, 2019.
6. Asian Development Bank. Uzbekistan Banking Sector Development. – Manila, 2024.
7. Ўзбекистон Республикаси Статистика агентлиги. Молиявий сектор статистик тўплами. – Тошкент, 2024.
8. Ўзбекистон Республикаси Президенти. Банк тизимини ислоҳ қилиш стратегияси тўғрисидаги қарор. – Тошкент, 2020.